

Recenzie

PAŠTEKOVÁ, Soňa – TEPLAN, Dušan (eds.). *Mikuláš Bakoš – pluralitný literárny vedec v metodologickej diskusii dneška.* Bratislava: VEDA, 2022. ISBN 978-80-224-1959-8.

Zostavovatelia Soňa Pašteková a Dušan Teplan zaradili do publikácie s názvom *Mikuláš Bakoš – pluralitný literárny vedec v metodologickej diskusii dneška* šesť štúdií. Autori sa v nich sústredia na vedeckú činnosť Mikuláša Bakoša, „interdisciplinárneho humanitného vedca 20. storočia“ (s. 7), „univerzitného pedagóga, zakladateľa a prvého riaditeľa Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV“ (s. 8). Zborník obsahuje príspevky v českom a slovenskom jazyku a „je výstupom z vedeckého kolokvia“ (ibid.), usporiadaného Ústavom svetovej literatúry SAV v Bratislave a Katedrou slovenského jazyka a literatúry FF UKF v Nitre.

Ivo Pospíšil v štúdiu otvárajúcej zborník priamo prepája súčasnú dobu, pre ktorú je príznačné „přehodnocování či dokonce přepisování minulosti a nové zhodnocování tradičních přístupů“ (s. 9), s literárnou vedou, konkrétne so spormi o dedičstvo. Autor objasňuje súvislosti týkajúce sa diela a osobnosti Milana Kunderu a súčasne predpokladá, že „každý obsah vložený do literatury bude mít ve velkém čase svůj svátek znovuzrození“ (s. 10). Minulosť, história a ich vplyv na súčasnú podobu spoločnosti dokazujú, že podstata sprvu podceňovaných ideí sa mnohokrát prejaví až s odstupom času. Podobne je to aj s osobnosťou Mikuláša Bakoša, ktorý nám „zanechal [...] přes veškerá protivenství značně rozsáhlé dědictví“ (s. 11). Činnosť M. Bakoša autor štúdie vníma v širšom kontexte, čím zdôrazňuje jeho komplexné zameranie a záujem o rôzne vedecké oblasti – verzológiu, komparatistiku, genológiu či sociológiu. Napriek rôznym

sferám záujmu M. Bakoš disponoval schopnosťou „držet se metodologického jádra, ale současně je spojovat s jinými přístupy, aniž by se základní směřování principiálně měnilo“ (s. 17). V niektorých svojich textoch však „metodologicky kapituloval“ (s. 18) – toto tvrdenie sa objasňuje na pozadí politického útlaku a postupov súvisiacich s „bojmi o moc“ nielen v literatúre, ale aj všeobecnejšie, v literárnej vede a filológii. Štúdia sa sústreďujú na širšie spoločensko-politické aspekty, ktoré priamo súvisia s literárnou vedou. Zdanlivo vyčerpávajúci exkurz a rozbiehavé idey sú v závere prehľadne syntetizované.

Príspevok Jána Gbúra s názvom *Metodologické limity Bakošovho verzologického výskumu slovenského verša* sa orientuje na Bakošov vstup do „kultúrno-literárneho života“ (s. 33) a ambíciu spojenú s modernizáciou metodologických postupov. Pozornosť je upriamená na oblasť verzológie. Autor uvádza okolnosti vydania monografie *Vývin slovenského verša* (1939) a metodologické limity verzologického prístupu M. Bakoša. Kriticky nahliada na Bakošov odmietavý postoj súvisiaci s vedľajším slovným prízvukom. Autor štúdie zdôrazňuje jeho nezanedbateľnú funkciu, vysvetľuje rozdiel medzi hlavným a vedľajším prízvukom, čím podporuje svoje stanovisko. Uvažuje o zvolenej štatistickej metóde, čím ponúka odlišný pohľad na Bakošove postupy – vo svojej práci a tvrdeniach bol síce konzistentný, no sústredenosť výlučne na „jazykovo-zvukové výstavbové prvky verša“ (s. 36), resp. typ „exaktného výskumu verša“ (s. 37) spôsobili, že došlo k preceneniu „štatisticko-matematických metód“ (ibid.). Pozorujeme snahu J. Gbúra o hĺbkové a systematické spracovanie skúmanej problematiky, pretože ho „zaujímali nielen umelecké, ale aj tvarové parametre básnických textov“ (s. 38).

Uvádza rozdiely medzi slovenskou a českou verzologickou tradíciou, detailne sa venuje genéze hviezdoslavovskej jambickej prízvuchnosti. J. Gbúr v žiadnom prípade nezavrhuje Bakošove myšlienky a prínos v oblasti verzológie, odhaľuje však nedostatky jeho teórií či zvolených výskumných metód.

Soňa Pašteková v príspevku *Mikuláš Bakoš a svetová literatúra* mapuje Bakošove vedecké záujmy, vyzdvihuje jeho prínos v oblasti literárnohistorickej a teoreticko-analytickej metodológie a poukazuje na „metodologické podnety ruských formalistov“ (s. 75), ktoré pretavil do svojej činnosti. Štúdia dokumentuje Bakošov postupný prechod „od formalizmu na štrukturalistické pozície“ (s. 76), jeho „organický vývoj“ (s. 78) a činnosť spojenú s avantgardou, ktorá si podľa M. Bakoša zaslúžila „systematický výskum“ (s. 80). Prijemným osviežením v rámci teoreticky ladenej štúdie sú úvahy Romana Jakobsona súvisiace s poéziou (úvaha *Čo je poézia a stať Problémy poetiky*). Okrem objasnenia „historického relativizmu literárnych druhov“ (s. 81) v texte nachádzame Bakošove vyjadrenia smerujúce „k otázkam štrukturalistickej historickej poetiky“ (ibid.) a jej významu „nielen pre dejiny národných literatúr, ale aj pre literárnovednú komparatistiku“ (ibid.). Konceptiu pojmu svetová literatúra približuje autorka štúdie v nadväznosti na činnosť komparatistu a teoretika Dionýza Ďurišina, „blízkeho spolupracovníka M. Bakoša“ (s. 84). Uvedené sú kolektívne projekty a monografie reflektujúce snahy M. Bakoša a D. Ďurišina o nájdenie „spoločného menovateľa odpovede“ (ibid.) na otázku, čo je svetová literatúra. S. Pašteková uvádza meno Róberta Gáfrika, literárneho vedca, ktorý sa vo svojich prácach venuje konceptom literárnej komparatistiky a problematike svetovej literatúry. V závere nachádzame konštatovanie, že „M. Bakoš naďalej ostáva kontroverzným mýtom slovenskej literárnovednej slavistiky“ (s. 86), čo dokazuje stále vysoký

záujem o jeho činnosť, prítomnosť „neustále sa objavujúcich vedeckých textov a podujatí“ (ibid.) a komplexné „výskumy a reflexie nitrianskych kolegov“ – menovite je uvedený Dušan Teplan, vedec „s prioritným záujmom o otázky štrukturalizmu a slovenského nadrealizmu“ (ibid.).

Ondřej Sládek v štúdiu *Ohlas a druhý život Bakošovy Teórie literatúry* objasňuje okolnosti sprevádzajúce vydanie Bakošovej antológie prác ruských formalistov: „Vydavateľom mala byť Matice slovenská. Z toho však bohužel sešlo“ (s. 92). Bakoš sa ju preto nakoniec rozhodol „vydat sám na základe predplatního a s pomocí nakladateľství Urbánek a spol. v Trnavě“ (ibid.). Táto skutočnosť výrazne ovplyvnila výslednú podobu antológie. Pôvodný obsah bol výrazne zredukovaný, išlo pritom o „již přeložené studie“ (ibid.). Publikácia sa nedostala len k svojej cieľovej skupine, ale „také slovenským cenzorům“, ktorí ju „zakázali distribuovat, neboť obsahovala práce ruských, respektive židovských autorů“ (ibid.). Dielo vyvolalo mnohé polemiky a diskusie – ich stručné objasnenie dodáva štúdiu O. Sládeka vítanú dynamiku. Teoretické pasáže dopĺňajú ukážky zo súkromnej korešpondencie (reakcie R. Jakobsona). Podobne ako S. Pašteková, aj O. Sládek odkazuje na aktívnu činnosť R. Gáfrika a D. Teplana.

Autor štúdie zároveň približuje aktivitu Ladislava Matějku, jedného „z prvých českých čtenářů Bakošovy antologie“ (s. 95). Mapuje jeho odbornú činnosť v rámci univerzitného štúdia a vydavateľskej činnosti Ústavu slovenských jazykov a literatúr na Michiganskej univerzite. O. Sládek predstavuje Matějkovu „dvě antologie ruské poetiky“ (ibid.). Prvá z nich má názov *Readings in Russian Poetics* (1962), o deväť rokov neskôr vyšla s doplneným názvom druhá, tematicky rozmanitejšia publikácia *Readings in Russian Poetics. Formalist and Structuralist Views* (1971). V roku 1965 publikoval svoju príručku *Théorie de la*

littérature aj francúzsky teoretik bulharského pôvodu Tzvetan Todorov. Publikácie sú vnímané v kontexte Bakošovej *Teórie literatúry*. O. Sládek v prehľadnej tabuľke ilustruje obsahové zameranie a výber štúdií. Ponúka tak komplexné porovnanie antológií M. Bakoša, L. Matějku (skoršie i prepracované, resp. rozšírené vydanie) a T. Todorova, a to v súvislosti so snahou o „mazání stop po působení určitých osobností nebo děl“ (s. 101) (v tomto prípade vplyv M. Bakoša). Uchyľovanie sa k pochybným vedeckým praktikám nie je vnímané izolovane, teda výlučne na osi Bakoš – Matějka – Todorov. O. Sládek poukazuje na skutočnosť, že podobné postupy sa nevyužívajú iba vo vedeckej sfére, ale aj „v kultúre a v politice“ (s. 101).

Štúdia Martina Navrátila *Textologické reflexie Mikuláša Bakoša z dnešnej perspektívy* sa sústreďujú na oblasť textológie a edičnej praxe, a to na základe dvoch príspevkov M. Bakoša. Konkrétne ide o „bilančnú štúdiu“ (s. 105) *Od diletantizmu k vede? (K vývinu slovenskej textológie v poslednom desaťročí)* (1960) a príspevok *Aktuálny význam estetického princípu v textológii* (1966). Pozitívne je vnímané systematické prepájanie „textológie a (historickej) poetiky, ktoré mohlo priniesť flexibilnejšie uchopovanie textovej dynamiky a analýzu tvorivého procesu autora“ (s. 107). Okrem toho sa v štúdiu poukazuje aj na nevyhnutnosť zachovania objektívnych a korektných vedeckých postupov, a to aj pri práci editora a textológa. Podľa M. Bakoša bolo pri voľbe východiskového textu nevyhnutné eliminovať akékoľvek subjektívne činitele – zamedzilo by sa tak „svojoľným [...] rozhodnutiam editora“ (s. 111). M. Navrátil neopomína ani problematiku pravidiel poslednej ruky. Iracionálne a neopodstatnené generalizovanie, ktoré sa v rámci jednoznačného presadzovania tohto pravidla uplatňuje, postupne odhaľoval aj M. Bakoš. Za sporné možno považovať i nesprávne interpretovanie zásad súvisiacich

s jazykovou aktualizáciou textu – v mnohých prípadoch dochádza k „prispôsobovaniu jazyka autorovej doby jazyku editorovej doby“ (s. 116), nezachováva sa špecifický idiolekt autora, vytrácajú sa teda jedinečné kvality diela, a to predovšetkým v prípade, keď editor mení jazyk, „ktoré zásadným spôsobom utvárajú štýl“ (s. 117). Podobne ako O. Sládek, aj M. Navrátil sa dotýka problémov spojených s nekorektnými praktikami vo vedeckej oblasti. Pozitívne vnímame polemický charakter Navrátilovej štúdie a atraktívne uchopenie prevažne teoretických aspektov z oblasti textológie.

Originálnym spôsobom približuje osobnosť M. Bakoša rôznorodá korešpondencia z rokov 1934 – 1939, ktorá je začlenená do štúdie D. Teplana s názvom *K prameňom modernej literárnej vedy na Slovensku (Vzájomná korešpondencia Mikuláša Bakoša a Andreja Mráza)*. Dozvedáme sa, že z Bakošovej dochovanej korešpondencie „bol doteraz uverejnený len zlomok“ (s. 135), no jeho význam je nezanedbateľný. Zozbieraný materiál približuje počiatky Bakošovej vedeckej činnosti a jeho snahu prispieť do oblasti slovenskej literárnej vedy. Načrtáva nezhody medzi autormi korešpondencie, prameniace z odlišných názorov na „niektoré teoretické otázky či problémy“ (s. 137), no zároveň poskytuje „odpoveď na otázku, prečo sa z M. Bakoša nikdy nestal literárny kritik“ (s. 136). D. Teplan vníma M. Bakoša aj v kontexte jeho angažovanosti, konkrétne v rámci „novovznikajúceho básnického hnutia slovenských nadrealistov“ (s. 140). Výber obsahuje štyridsaťsedem chronologicky zoradených listov. Obsahovo nasýtený materiál dokumentuje činnosť M. Bakoša, zároveň však čitateľovi umožňuje nahliadnúť do spôsobu jeho uvažovania. V listoch je opisovaný ako „veľmi seriózny a bystrý chlapík“ (s. 149). Z obsahu korešpondencie vyplýva Bakošova nespokojnosť s vtedajším stavom literárnej kritiky: „Náš

recenzent je odkázaný na pravdy včerajšej vedy, užívajúcej predvčerajších metód“ (s. 151). V roku 1936 preto napísal, že plánuje skončiť „svoju recenzentskú kariéru“ (s. 155), a zároveň predstavil svoj plán – preloženie prác ruských formalistov do slovenčiny. Dôležitosť a význam Bakošových prekladov potvrdzuje aj skutočnosť, že v čase ich odmietnutia Maticou slovenskou malo o ne záujem „niekoľko významných pražských nakladateľstiev“ (s. 171) – nakoniec boli vydané v trnavskom nakladateľstve Urbánek a spol. Je zaujímavé, ako možno vedecké napredovanie M. Bakoša zachytiť na pozadí zozbieraného korešpondenčného materiálu. Práve záverečná štúdia dotvára obraz o „pluralitnom literárnom vedcovi“, pretože nesprostredkúva iba dosah Bakošovej činnosti na súčasnú literárnu vedu, ale dokumentuje aj jeho postupné vedecké vyzrievanie.

Karolína Runnová

SOUČKOVÁ, Marta. *P/r/ózy po roku 2000.* Fintice – Prešov: FACE – Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2021. ISBN 978-80-89763-67-2.

Monografia Marty Součkovej *P/r/ózy po roku 2000* svojím názvom, ale i témou nadväzuje na jej prácu *P(r)ózy po roku 1989* (2009). V oboch z nich sa autorka na základe svojej bohatej literárnokritickej činnosti pokúsila pomenovať aktuálne vývinové tendencie v slovenskej próze. V sledovaní podôb literatúry po roku 2000 sa zamerala na tvorbu siedmich spisovateľov a spisovateľiek, konkrétne Víta Staviarskeho, Richarda Pupalu, Maroša Krajňaka, Jany Beňovej, Ondreja Štefánika, Ivany Dobrakovovej a Michaely Rosovej. Konštatuje, že v próze nového milénia nebadáť výraznejšie slohovo-typologické javy: okrem druhového a výrazového synkretizmu či expresivity jazyka spájajú diela skôr témy, ako napríklad pobyt v zahraničí, problematika

menšín, dysfunkčná rodina, psychopatológia. Vzhľadom na to autorka koncipovala svoju prácu ako prevažne tematologickú a zamerala sa na „epické kategórie postavy, priestoru, času, sujetu a narácie“ (s. 12).

Prvá kapitola je venovaná tvorbe V. Staviarskeho a má názov *Rozprávanie, aké tu (ne) bolo*. M. Součková poukazuje na vplyv filmového umenia na Staviarskeho písanie, ktorý sa prejavuje v detailnom, „obrazovom“ videní človeka, dynamickosti diela, ako i preferencii krátkych viet s jednoduchou syntaxou a hovorovo štylizovanými prehovormi. Vyzdvihuje rozprávačské kvality Staviarskeho textov, ako i jeho tvarovanie témy života Rómov.

V druhej kapitole „Čierny“ *realizmus alebo Poetika so strašidelnou príchutou* M. Součková charakterizuje poetiku diel R. Pupalu. Poukazuje na motivické okruhy „hyperrealistických až naturalistických detailov (tela a jeho prejavov)“ (s. 48) jeho textov. Vonkajšie charakteristiky postáv, obrazy jedla a pitia, motívy zvierat a hmyzu M. Součková vo výklade usúvzťažňuje so subtílnym sémantickým modelovaním autorových próz a vyzdvihuje spisovateľovu schopnosť dojímať čitateľov bez toho, aby útočil na ich emócie (s. 54).

V časti *Od karpatských zón k univerzálnemu zlu (a dobru)* autorka analyzuje texty M. Krajňaka, pričom v nich identifikuje rôznorodé žánrové i typologicko-smerové signály, akými sú presahy k magickému realizmu, naturizmu, surrealizmu, ale i k hororu, mýtu, iníciačnej próze atď. Krajňakove prózy charakterizuje aj komplexne z hľadiska ich výstavby, opisuje autorov štýl, jeho prácu s priestorom a časom.

Štvrtá kapitola približuje prozaickú tvorbu J. Beňovej najmä s ohľadom na tie charakteristiky, ktoré ju situujú na rozhranie lyriky a epiky. Za poetické M. Součková označuje „Beňovej videnie sveta, vnímanie jeho detailov, zvukov a farieb, asociačné spájanie motívov a ich refrénovité opakovanie, metaforická